

Stipe Buzar*

RAT U TEORIJAMA MEĐUNARODNIH ODNOSA – KRATAK OSVRT NA TRI TEORIJE

Sažetak

Rad se bavi uzrocima ratova u kontekstu popularnih teorija međunarodnih odnosa. S tim ciljem prvo se definira pojam rata, nakon čega se razmatraju liberalna i realistička objašnjenja uzroka ratova, s osloncem u klasičnom djelu Kennetha Waltza *Čovjek, država, rat*, u kojem nudi obrazloženje uzroka ratova na trima razinama: pojedinca, države i međunarodnog sustava. Na tragu Waltzovog obrazloženja govori se o razlikama između realističkih i neorealističkih te liberalnih i neoliberalnih objašnjenja uzroka ratova. Na kraju se (neo)realističkim i (neo)liberalnim pristupima kao kontrast nudi konstruktivistička teorija međunarodnih odnosa u formulaciji Alexandra Wendta u tekstu *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*.

Ključne riječi: rat, realizam, liberalizam, konstruktivizam

1. Uvod

Cilj je ovoga rada pojasniti uzroke ratova iz perspektive popularnih teorija međunarodnih odnosa. Pitanja o ratu (i miru), s posebnim naglaskom na uzroke rata, temeljna su u teorijama međunarodnih odnosa, a kao formalna akademska disciplina nastala na kraju Prvog svjetskog rata, Međunarodni odnosi¹ bavili su se primarno tim pitanjima.² Međunarodni odnosi i teorije međunarodnih odnosa nastale su kao

* doc. dr. sc. Stipe Buzar, Libertas međunarodno sveučilište, sbuzar@libertas.hr.

¹ Kao što je tradicija na engleskom govornom području, termin „međunarodni odnosi” s malim početnim slovom, korišten je u tekstu za označavanje fenomena koje teorijom opisujemo i predviđamo, dok je termin „Međunarodni odnosi” s velikim početnim slovom korišten za označavanje akademske discipline. Isto vidi u Burchill i Linklater (2013: 1–31).

² Tri pitanja koja su rane „stručnjake” iz polja Međunarodnih odnosa posebno zanimala bila su: 1. koji su bili uzroci Prvog svjetskog rata i što je to u međunarodnom političkom sustavu 19. i ranog 20. stoljeće uzrokovalo rat koji je rezultirao u milijunima ljudskih žrtava, 2. koje se pouke mogu povući iz Prvog svjetskog rata i kako u budućnosti spriječiti izbijanje takvih ratova te 3. kako stvoriti novi međunarodni poredak, s institucijama poput Lige naroda, i kako osigurati poštovanje pravila tih institucija od strane država (usp. Burchill i Linklater, 2013: 8).

reakcija na svjetske sukobe te su u daljnjem razvoju i istraživanjima uvijek njima obilježeni. Stoga je za svaku pojedinu teorijsku perspektivu u međunarodnim odnosima pitanje o uzrocima rata upravo od ključne važnosti. U klasičnoj i neorealističkoj tradiciji³, ali i takozvanom predklasičnom realizmu koji nalazimo kod autora poput Tucidida (2008), Machiavellija (2005), Hobbesa (1998) i dr., uzroci rata zauzimaju središnje mjesto, a slično nalazimo i kod liberalnih autora, bilo među internacionalistima 18. stoljeća, idealistima međuratnog razdoblja ili suvremenim neoliberalnim institucionalistima kasnog 20. stoljeća.

Tijekom prošlog stoljeća dvije povijesno dominantne teorijske tradicije, realistička i liberalna, izmjenjivale su se u popularnosti, a u anglo-američkom prostoru gdje su pretežno razvijane, istraživački projekti redovito su se vodili u njihovim okvirima. U ranom stadiju, odmah nakon Prvog svjetskog rata, liberalna misao idealističkog tipa predstavljala je dominantnu struju razmišljanja, a na pitanja o uzrocima i prevenciji ratova odgovaralo se Wilsonijanskom idejom o širenju demokracije i povjerenjem u međunarodni sustav kolektivne sigurnosti koji je trebao biti osiguran kroz Ligu naroda. Nakon Drugog svjetskog rata i razočaranja u nestabilni sigurnosni i mirovni poredak međuratnog razdoblja, dominantna teorijska tradicija postaje realizam, a što traje barem do kraja Hladnog rata. Propašću SSSR-a, rušenjem željezne zavjese i jačanjem ekonomskih globalizacijskih procesa, javlja se novo povjerenje u temeljne postavke liberalnog *weltanschaunga* u međunarodnim političkim odnosima, dijelom pripremljeno već 1980-ih u dijelima američkih neoliberalnih autora (Axelrod, 1984; Keohane, 1984). Također, na akademskoj pozornici javlja se novi teorijski vidik koji će u rekordnom roku postati dio *mainstream* rasprava u Međunarodnim odnosima (Fierke, 2007). Riječ je, dakako, o konstruktivističkoj teoriji, koja je ranih 1990-ih pronašla svoj put iz filozofije, sociologije, psihologije, literarne kritike, i drugih humanističkih i društvenih polja u Međunarodne odnose. Konstruktivizam je na velika vrata uveo Alexander Wendt, prvo paradigmatiskim člankom *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics* iz 1992. godine, a potom 1999. klasičnim djelom *Social Theory of International Relations*.

Kako bi se postigao cilj naveden u prvom paragrafu, rad je podijeljen u tri dijela. U prvom dijelu tematizira se i definira pojam rata. U drugom dijelu navode se i komentiraju realistička i liberalna objašnjenja uzroka rata uz pomoć klasifikacijskog sustava realističkog autora Kennetha Waltza, kako bi ih se u kasnijim dijelovima jasno razlikovalo od konstruktivističkih. U trećem dijelu pokušava se pojasniti konstruktivističko viđenje uzroka ratova. Bitno je, međutim, naglasiti da se u ovom tekstu ne pokušava argumentirati ili braniti konstruktivistička pozicija, već je se s obzirom na šutljivost konstruktivista kada je riječ o formulaciji uzroka ratova, pokušava eksplicirati.

³ Poglavitito je riječ o djelima (u kronološkom redu prvih izdanja): Carr (1946), Morgenthau (1948), Waltz (2001), Waltz (1977), Gilpin (1981), Walt (1987), Merscheimer (2001).

2. Pojam rata

Osmisliti ili prihvatiti adekvatnu definiciju rata nije jednostavan zadatak. Najveći je problem u tome što koju god definiciju prihvatimo ujedno prihvaćamo i širu političku filozofiju autora kojem definicija pripada (Moseley, 2010). Stoga je svaki pokušaj definiranja „umrljan” našim širim političkim i filozofskim doktrinama. U filozofiji znanosti ta se pojava često navodi kao problem (su)odnosa teorije i činjenica. U *Blackwell Dictionary of Political Science* rat je definiran kao oružani „[...] sukob između organiziranih skupina s ciljevima koje smatraju nepomirljivima [...]” a navedeno je kako se dodatni problem sastoji u tome što „[...] rat može biti vođen, a da nije formalno rat” (Bealey i Johnson, 1999). Prema tome, rat ne moramo promatrati samo kao vojni, već i kao pravni fenomen. Primjerice, rat koji je SAD u kasnim 1960-ima i ranim 1970-ima vodio u Vijetnamu nikada nije službeno proglašen te prema članku 1, sekciji 8, klauzuli 11 Ustava SAD-a i nije bio rat (isto). Stoga, ako želimo sukobe poput vijetnamskog uopće smatrati ratovima, ne smijemo ponuditi pretjerano legalističku definiciju.

Jedno se čini sigurnim. Rat je vrsta sukoba, i bez obzira na osobne ili pravne razlike koje se u definicijama mogu pojaviti, opće slaganje oko rata kao vrste sukoba izgleda kao čvrsta početna točka. Sukob, međutim, može biti sve od bračne svađe, razlike u mišljenjima ili interesima, do nasilnog i oružanog političkog prijepora oko teritorija. Suvisla definicija rata mora obuhvatiti sve uvjete koje neki sukob mora zadovoljiti kako bi ga se smatralo ratom. Definicija koja bi mogla zadovoljiti je ona teoretičara pravednog rata, Briana Orenda: „Rat treba razumjeti kao stvarni, namjerni i široko rasprostranjeni oružani sukob između političkih zajednica” (2005).

Analiza te definicije pokazat će nam okvire unutar kojih možemo razmatrati rat, a kada ćemo govoriti o uzrocima rata, govorit ćemo upravo u tim okvirima. Kao prvo, rat je fenomen koji se javlja samo između političkih zajednica, koje možemo definirati kao države ili one entitete koji to namjeravaju postati (Orend, 2005). Rat, stoga, može biti vođen između država, kao što je bio slučaj u Prvom svjetskom ratu (1914. – 1918.) ili Peloponeskom ratu (431. – 404.), ili između suprotstavljenih zajednica unutar države, kao što je bio slučaj u Američkom građanskom ratu (1861. – 1865.). Organizacije poput terorističkih skupina koje se često sukobljavaju s različitim političkim zajednicama također se mogu promatrati kao političke zajednice koje pokušavaju formirati državu i upravljati nekim teritorijem, ali ih se najčešće razmatra kao zasebnu pojavu, dok se rasprave o ratu uglavnom ograničavaju na klasične (međudržavne) i građanske (unutar-državne) ratove.⁴

⁴ Potrebno je napomenuti kako se trenutačna borba na Bliskom istoku različitih aktera protiv takozvane Islamske države (IS, ISIL, ISIS) snažno opire jasnoj klasifikaciji i predstavlja ekstrem koji ovdje ne možemo raspraviti.

Gornja definicija nam također kaže da je rat *stvarni* oružani sukob, što znači da pojave poput *prijetnje* ratom, koliko god bile politički nasilne, ne konstituiraju rat. Konačno, sukob o kojem je riječ mora biti *namjeran* i *široko* rasprostranjen. Prema tome, događaji poput „[...] izoliranih okršaja između osamljenih vojnika, ili graničnih patrola, ne računaju se kao ratni čini. Početak rata zahtijeva svjesno obvezivanje i značajnu mobilizaciju zaraćenih strana” (Orend, 2005). Mnogi autori pristupaju kategoriji široke rasprostranjenosti i kvantitativno. Paul Williams navodi kako manji oružani sukobi uključuju barem 25 godišnjih smrtnih slučajeva povezanih s borbama, a manje od 1000 smrtnih slučajeva povezanih s borbama tijekom čitavog trajanja sukoba. Oružani sukobi srednje rasprostranjenosti uključuju *barem* 25 godišnjih smrtnih slučajeva povezanih s borbama, barem 1000 slučajeva tijekom čitavog sukoba, ali ne više od 1000 godišnje. Ratovi uključuju barem 1000 slučajeva godišnje, a ukupan broj slučajeva (nažalost) nije ograničen (Williams, 2008: 158).

Definicija rata koja je u gornjim recima ponuđena i objašnjena trebala bi adekvatno poslužiti svrsi utoliko što nije toliko široka da bismo morali ponuditi konstruktivističko objašnjenje uzroka svih vrsta oružanih sukoba između država, političkih rivala unutar država, ili pojedinaca u različitim državama. U najmanju ruku bi slično proučavanje terorizma zahtijevalo zasebnu studiju. Također, nije toliko uska da bi nas spriječila u prepoznavanju rata u slučajevima poput onog spomenutog u Vijetnamu. No prije nego li ponudimo moguće konstruktivističko objašnjenje, a što nije jednostavan zadatak, s obzirom na to da sud o uzrocima ratova u konstruktivističkim autora ne nalazimo u eksplicitnim formulacijama, osvrnimo se na takav sud u realističkoj i liberalnoj tradiciji.

3. Realistička i liberalna objašnjenja uzroka ratova

Realistička i liberalna objašnjenja rata raznolika su, a obuhvaćaju široku paletu uzroka koji sežu od strukturnih nedosljednosti u domaćim političkim porecima i međunarodnim institucijama do pokvarenosti (ili barem kvarljivosti) ljudske naravi. Davnih 1950-ih godina, otac suvremenog realizma i začetnik strukturalnog (neo)realističkog pravca, Kenneth Waltz u svojoj je doktorskoj disertaciji, kasnije objavljenoj kao epohalno djelo *Čovjek, država, rat*, obuhvatio široku paletu mogućih uzroka rata, u želji da te uzroke pronikne te ocjeni kako bi međunarodni sukobi bili najbolje spriječeni. Iako je Waltz uvijek bio član realističkog tabora, a krajem 1970-ih uvođenjem snažnog racionalizma vođenog pretežno metodama teorije igara formirao strukturalnu realističku misao, u svojem ranom djelu pridao je značajnu ulogu širokoj paleti mogućih uzroka sukoba i suradnje u svijetu međunarodne politike. Kako među mogućim uzrocima opisuje i klasične realističke, ali i liberalne elemente, razumno je držati se njegova teksta u njihovu opisu.

U uvodu prvome izdanju *Čovjek, država, rat* (1959) William Fox opisuje cijelo djelo u jednoj rečenici:

Profesor Waltz odlučio je istražiti specifični doprinos koji je klasična politička teorija dala razumijevanju uzroka rata i definiranju uzroka po kojima se rat može kontrolirati ili eliminirati kao konačni arbitar nesuglasica između skupina ljudi u odsustvu središnje vlasti.

Izazov koji pred čitatelja i autora samog ovo djelo stavlja je pokušaj analize rata u svrhu neutralizacije njegovih uzroka. Waltzov odgovor na taj izazov je, dakako, realistički, ali je dovoljno kompleksan da bi privukao i čitatelja liberalnih međunarodno političkih nazora. Waltz ne nudi rješenje za eliminaciju svih ratova, a takav pokušaj bi ionako smatrao utopijskim, ali ga zanima kako smanjiti i ublažiti pojave rata, a pojačati izgleda za trajniji mir. Zanima ga možemo li u budućnosti naprosto imati više mira nego li u prošlosti (Waltz, 2001: 1). Kao realist, tvrdio je kako odgovor leži u pronalasku stabilnije ravnoteže moći, da bi dvadeset godina kasnije tu stabilnost prepoznao u bipolarnom sustavu kakav je vladao tijekom Hladnog rata (Waltz, 1977: 161). Međutim, Waltzov cilj nije bio naprosto ponuditi vlastitu analizu uzroka ratova, već obraditi – a zato nam je njegovo djelo toliko zanimljivo – mišljenja relevantnih autora koji su mu prethodili. Najveći zadatak pri tome bio je pronaći metodološki princip na temelju kojeg bi mišljenja različitih autora smjestio u jasne odjeljke na temelju njihovih sličnosti i različitosti.

U političkoj filozofiji možemo tražiti odgovor na pitanje: Koji su temeljni uzroci rata koje možemo otkriti? Mogući su odgovori zapanjujući u svojoj raznolikosti i svojim protuslovnim sadržajima. Kako bi se ovom raznolikošću moglo upravljati odgovore se može svrstati u sljedeće tri kategorije: *u čovjeka, u strukturu različitih država, unutar sustava država* (Waltz, 2001: 12; autorov prijevod i kurziv).

Uzroke ratova, prema tome, možemo svrstati u tri razine analize, ili kako ih Waltz naziva, u tri slike. Prema prvoj slici, ratovi su proizvod pokvarene ljudske naravi. Zli, pokvareni pojedinci uzrokuju ratove i ti zli ljudi su u korijenu svih oružanih sukoba (isto: 3). Ako su zli ljudi uzrok ratova, onda ratove treba suzbijati prosvjetljenjem i mijenjanjem pojedinaca na psiho-socijalnoj razini (isto: 16). Waltz, dakako, ne prihvaća ovaj odgovor, jer za razliku od svojeg realističkog prethodnika Hansa Morgenthaua, ljudskoj naravi ne pripisuje mogućnost uzročnog djelovanja u sferi međunarodnih odnosa, jer je sam pojam ljudske naravi previše složen da bismo ga upotrijebili kao inteligibilan izvor uzroka rata (isto: 40). Ako porijeklo rata zaista leži u ljudskoj naravi, mi to ne bismo mogli adekvatno objasniti. Ipak, Waltzovi komentari o ljudskoj naravi vrijedni su utoliko što nam otkrivaju primarno mjesto klasičnog realističkog objašnjenja rata, a to je ljudska narav, ili kako to kod mnogih autora nalazimo, prirodni zakon utemeljen u ljudskoj naravi.

Druga Waltzova slika pronalazi uzroke ratova u unutarnjoj strukturi država, tj. u njihovim društvenim, političkim i ekonomskim uređenjima. Na toj razini uzrok ratova nije u pokvarenim pojedincima ili u kvarljivoj ljudskoj naravi, već u lošim (pokvarenim, zlim) društvenim i političkim uređenjima. To je liberalna tvrdnja prema kojoj se pojedinci ne ponašaju u skladu s nekom unaprijed fiksiranom naravi, već u skladu s političkim poretkom na koji su navikli, a koji je dobar ili loš, ratoboran ili miroljubiv. Izvrstan primjer liberalne misli koja odgovara toj razini analize nalazimo u govoru Richarda Cobdena iz 1849.

Gdje bismo tražili skupljanje crnog oblaka rata? Gdje možemo vidjeti njegov rast? Čini se očitim, to je u despotizmu sjevera gdje jedan čovjek upravlja sudbinama 40 milijuna kmetova. Ako želimo znati gdje se nalazi druga opasnost rata i pomutnje, možemo je pronaći u Rusiji – toj jadnoj i degradiranoj zemlji, Austriji – sljedećoj na pozornici despotizma i barbarstva, tamo možemo vidjeti najveću opasnost rata; ali u onoj mjeri u kojoj populacija vlada sama sobom – kao u Engleskoj, Francuskoj, ili Americi – tamo ćete otkriti da ljudi nemaju dispoziciju prema ratovanju, a ako bi njihove vlasti takvo što htjele, narod bi ih zaustavio (isto: 8).

Prema ovome odlomku, države poput Rusije i Austrije u 19. stoljeću imale su despotske, monarhističke režime, a Cobden upravo u naravi i korumpiranosti takvih režima vidi temeljne uzroke ratova.

U tom slučaju, rješenje za pronalazak trajnijeg mira među državama na drugoj razini analize, bio bi sličan kao u prvoj. Loše države trebale bi biti promijenjene i prilagođene u svojoj unutarnjoj političkoj strukturi, kako bi postale dobre i bile sposobne mirno koegzistirati s drugim državama. Problem objašnjenja na toj razini analize, a Cobdenovo je objašnjenje u zagovaranju zapadnog političkog, društvenog i ekonomskog sustava dakako liberalno, u tome je što se politički teoretičari ne mogu složiti oko najboljeg mogućeg sustava (isto: 120). Dok Cobden uzroke rata vidi u despociji Istoka, Marx bi zasigurno iste vidio u sustavu kapitala koji je razvio Zapad, a radikalniji (i neki umjereni) akteri u današnjem islamskom svijetu, uzroke rata vide u zloj političko-društvenoj strukturi dekadentnog sekularizma.

Konačno, dolazimo i do razine analize koja je za Waltza najvažnija, a na mala vrata najavljuje razvoj njegove kasnije, strukturalne realističke misli, a to je razina međunarodnog sustava država. Waltz na ovoj razini drži da, iako su prva i druga razina analize važne, nisu razumljive bez treće. Ratovi se ne mogu objasniti referiranjem na ljude koji ih započinju niti na države koje u njima sudjeluju. Stvarni uzrok ratova leži u naravi samog međunarodnog sustava, jer sustav s određenim brojem suverenih država koje nisu vezane nekim višim zakonom i ne odgovaraju nekoj legitimno uspostavljenoj višoj moći, nužno funkcionira tako da svaka država djeluje isključivo u skladu s vlastitim potrebama i željama, što znači da su ratovi, barem povremeno, neizbježni (isto: 122–3).

U anarhiji nema automatske harmonije. [...] Država će se služiti silom kako bi postigla svoje ciljeve, ako, nakon procjene vjerojatnosti uspjeha, drži te ciljeve vrijednijima od užitaka mira. Zato što je svaka država konačni sudac vlastite stvari, bilo koja država može u bilo koje vrijeme koristiti silu kako i primijenila svoju politiku. Zato što se svaka država može u bilo koje vrijeme služiti silom, sve zemlje moraju uvijek biti spremne ili suprotstaviti se toj sili ili platiti danak radi vlastite slabosti. Potrebe državnog djelovanja su, prema ovome, nametnute okolnostima u kojima postoje sve države (isto: 160).

Potrebno je napomenuti da Waltz drukčije tretira moguće uzroke rata na prve dvije razine, a drukčije na trećoj razini analize. Naime, anarhični međunarodni sustav država promatra kao permisivni uzrok, dok ljudsku narav i unutarnju organizaciju i strukturu država promatra kao neposredne uzroke ratova (tablica 1). To znači da ljudska narav i unutarnja organizacija mogu uzrokovati i zaista uzrokuju ratove, ali to im je moguće ili dozvoljeno samo zbog anarhijske naravi samog međunarodnog sustava država. Kada bi međunarodni sustav bio hijerarhijski, a ne anarhijski, učinak neposrednih uzročnika rata bio bi značajno umanjen, ako ne i eliminiran. Ukratko, države ratuju zato što u postojećem sustavu to mogu činiti.

Tablica 1: Uzroci ratova prema Kennethu Waltzu (Weber, 2005: 20).

Razina	Opis	Vrsta uzroka
Prva razina	Ljudska narav	Neposredni
Druga razina	Unutarnja organizacija država i društava	Neposredni
Treća razina	Međunarodna anarhija	Permisivni

Na temelju daljnje teorijske razrade treće razine analize, kasniji neorealisti i neoliberali postavljali su svoja temeljna pitanja i nudili odgovore. Pitanja su bila zajednička: kako međunarodna anarhija utječe na ponašanje država? Tjera li međunarodna anarhija države prema suradnji ili sukobu? Odgovori su dakako drukčiji. Dok neorealisti, bez obzira na pojedinačne razlike u njihovim teorijskim pristupima, načelno vjeruju da anarhija države tjera prema sukobu, neoliberali su uvjereni da i uslijed anarhije, a naročito zahvaljujući postojanju brojnih političkih i ekonomskih međunarodnih institucija, postoji formirana međunarodna zajednica u kojoj su države na temelju procesa koji se u njezinim institucijama odvijaju, sposobne vidjeti dalje od isključivih nacionalnih interesa i realističke logike vođene relativnim dobicima, a prema zajedničkim interesima i apsolutnim dobicima svih članova te zajednice. Taj stav ne treba miješati s altruizmom. Država itekako vode brigu o vlastitom interesu, ali ostvarenje tog interesa vidi u strategijama suradnje i zajedničke sigurnosti radije nego li sukoba i ravnoteže snaga (Kegley, 1993; 1995).

Kratka i korisna, iako djelomice neprecizna sumacija gornjih stavova o realističkim i liberalnim interpretacijama uzroka rata i postizanja mira mogla bi poručiti sljedeće.

1. Realisti uzroke ratova vide u ljudskoj naravi, dok ih neorealisti vide u anarhijskoj strukturi međunarodnog sustava. Ljudska je narav nepopravljiva, a anarhijski sustav takav da omogućuje (ili u potpunom neorealističkom viđenju, strukturalno uzrokuje) ratove. S obzirom na to, trajniji mir može se postići ili ispravnom ravnotežom moći (defenzivni realizam) ili hegemonijskom stabilnošću (ofenzivni realizam).
2. Liberali uzroke ratova vide u iskvarenosti određenih vrsta unutarnjih političkih uređenja, dok neoliberali naglašavaju nesposobnost određenih država da prepoznaju vrijednost apsolutnih dobiti koje se unatoč anarhijskom okruženju mogu postići korištenjem sredstava koje nude međunarodne institucije i međunarodni pravni sustav, tj. naglašavaju ulogu koju međunarodni procesi, radije nego struktura, igraju u formiranju sukoba i suradnje među državama. Trajni mir može se postići stvaranjem multilateralnih organizacija kolektivne sigurnosti.

4. Konstruktivizam i rat

U spomenutom klasičnom članku *Anarchy Is What States Make of It*, Alexander Wendt supsumira navedene neorealističke i neoliberalne pristupe pod terminom 'racionalističke'.⁵ Taj termin bira zbog metode na koju su se autori obaju pravaca proteklih desetljeća oslanjali, a to je metoda teorije racionalnog izbora, poznate i pod popularnijim, iako manje preciznim izrazom, teorija igara. Wendt pri analizi uzroka sukoba ili suradnje u međunarodnim odnosima primjećuje kako racionalističke teorije mogu donekle objasniti promjene u ponašanju aktera, ali nisu sposobne registrirati osnovne promjene u njihovim identitetima i interesima. Npr. u kontekstu realističko-liberalne debate moguće je napisati tisuće stranica spekulacije o ponašanju velikih svjetskih sila 1988. i 1992., ali nije moguće zboriti suvislu rečenicu o promjeni identiteta i interesa samih aktera u četverogodišnjem periodu koji ih dijeli.

Kako bismo identificirali tipično konstruktivističku interpretaciju uzroka ratova, potrebno je prvo sažeti Wendtovu kritiku racionalističkih pristupa.

Tvrdim da samopomoć i politika moći ne slijede logički ili uzročno iz anarhije, a ako se danas nalazimo u svijetu samo-pomoći, za to su zaslužni procesi, a ne struktura. Ne postoji „logika” anarhije koja bi bila odjelita od praksi koje stvaraju i uspostavljaju jednu strukturu identiteta i interesa radije nego neku drugu; struktura nema egzistenciju niti uzročne moći od-

⁵ U daljnjem tekstu termin 'racionalistički' redovito će se koristiti kako bi zamijenio termine 'neorealistički' i 'neoliberalni', osim kada je bitno osloniti se na neku razliku između dvaju pravaca.

vojena od procesa. Samo-pomoć i politika moći su institucije, a ne bitne karakteristike anarhije. Anarhija je ono što države od nje naprave (Wendt, 1992: 394-395, autorov prijevod).

Razlike između racionalističkih i konstruktivističkog pristupa mogu se u tom kontekstu objasniti u trima točkama.

1. Realizam: u anarhijskom okruženju države će se pod utjecajem same anarhijske strukture ponašati kompetitivno radije nego li suradnički. Struktura međunarodnog sustava, slična onoj što je Hobbes opisuje govoreći o *prirodnom stanju* čovjeka, u kojoj su države jednake u svojim suverenim pravima čini od toga sustav samopomoći u kojem su države fokusirane na relativne dobiti.
2. Liberalizam: u anarhijskom okruženju države trpe utjecaj anarhijske strukture, ali se na temelju procesa koji se odvijaju kroz međunarodne institucije mogu ponašati i ponašaju se suradnički. Kroz procese koji se među državama odvijaju, države se uče ponašati suradnički i koncentrirati na apsolutne dobiti.
3. Konstruktivizam: u anarhijskom okruženju države će se ponašati *onako kako će se ponašati*. Opisati strukturu nije dovoljno, a nije dovoljno opisati ni moguće procese koji se odvijaju i provode preko međunarodnih institucija. Nije moguće izračunom racionalnog izbora predvidjeti ponašanje država, jer u takvom izračunu nije moguće uzeti u obzir promjenjive interese i identitete država.

U skladu s navedenim možemo krenuti putem određenja konstruktivističke misli o uzrocima ratova. Naime, ako nije moguće predvidjeti pojavu rata, tj. bilo kojeg sukoba u međunarodnim odnosima na temelju racionalističke metode fokusirane ili na strukturu anarhije ili na procese u anarhiji, onda to nije moguće zato što ne možemo odrediti bitne uzroke ratova. Ako uzroci ratova ne leže u strukturi anarhijskog sustava, niti u mogućoj paleti institucionalnih procesa koji se u takvom sustavu odvijaju, onda te uzroke treba tražiti u nečem drugom. Prema konstruktivističkoj poziciji, barem kako ju je formulirao Alexander Wendt, to je u identitetima i promjenjivim interesima aktera, tj. država. U tom kontekstu, odlučni su procesi, ali oni procesi koji bitno utječu na formaciju identiteta i interesa, a ne bilo koji procesi. Interesi i identiteti su, dakle, definirani ponašanjem i djelovanjem aktera, a ne nekom unaprijed određenom „logikom anarhije”.

Kako bismo to pojasnili, komentirajmo klasični prikaz sigurnosne dileme koju je prije više od dva tisućljeća ponudio grčki povjesničar Tukidid objašnjavajući uzroke Peloponeskog rata. Rat je vođen između dvaju velikih saveza grčkih gradova-država, Delske lige, s Atenom na čelu, i Peoponeskog saveza, sa Spartom kao predvodnicom (Kagan, 1995: 15–80; Thucydides, 2004). Pola stoljeća prije Peloponeskog rata Grci su uspješno istjerali sa svojih obala moćno Perzijsko carstvo, nakon čega su mnogi Grčki gradovi naglo napredovali i cvjetali, ali je poseban razvoj doživjela Atena, koja je na valu uspjeha protiv Perzijanaca počela graditi, barem u percepciji drugih grčkih

gradova, vlastito carstvo (Kagan, 1995: 15). Prema Tukididu uzrok Peloponeskog rata u tome je što su Atenjani svojom veličinom i uspjehom uzrokovali strah i natjerali Spartance da započnu rat (Bolotin, 1987: 10). Tradicionalno realističko čitanje Tukididovih objašnjenja problematično je, a prema nekim autorima danas predstavlja i manjinsku interpretaciju (Donnelly, 2005: 30). Međutim, povijesno se Tukididovo objašnjenje uzima kao prva formulacija *sigurnosne dileme*. Realisti tvrde kako sigurnosna dilema proizlazi iz sustava samopomoći kakav postoji u međunarodnoj anarhiji. Prema tome, Sparta je bila primorana napasti Atenu kako bi spriječila daljnji rast njezine moći, jer je njezina moć, u konačnici, neminovna prijetnja Spartanskim interesima, slobodi i suverenitetu. Neoliberali bi vjerojatno pristali na takvu interpretaciju kada je riječ o Peloponeskom ratu, jer među gradovima-državama grčke starine nije bilo međunarodnih institucionalnih uređenja i procesa koji bi dvije velesile privele suradnji radije nego sukobu.

Konstruktivist bi, međutim, mogao ispričati drukčiju priču. Rat je uzrokovan bitnom promjenom u identitetima aktera i njihovom viđenju međusobnog ponašanja. Tijekom rata s Perzijom, Atena i Sparta djelovale su zajedno protiv zajedničkog neprijatelja. Kada je prijetnja tog neprijatelja nestala, promijenili su se i odnosi. Ali ne odmah. Potrebno je bilo pola stoljeća djelovanja obaju aktera (i njihovih suradnika) na međunarodnoj sceni kako bi nekadašnji saveznici postali neprijatelji. Kada bi realistička logika anarhije djelovala silom nužnosti, promjena stava prema savezniku morala bi se dogoditi istodobno s neutralizacijom zajedničke prijetnje. Ateni i Sparti trebalo je, međutim, duže vrijeme da realistička sigurnosna dilema počne djelovati kao *samoispunjavajuće* proročanstvo. Saveznik je pretvoren u neprijatelja kroz više desetljeća vanjsko političkog i diplomatskog *djelovanja* obiju država, a njihova percepcija vlastitog identiteta i identiteta druge strane u međunarodnom (u ovom slučaju grčkom) kontekstu mijenjana je postepeno.

Konstruktivistička interpretacija uzroka ratova ne ovisi (samo) o raspodjeli moći među akterima, ni (samo) o međunarodnim institucionalnim procesima koji među akterima postoje. Uzroci ratova i mira mogu se locirati u percepciji interesa i identiteta među akterima, a ovime su u najvećoj mjeri uvjetovani samim *djelovanjem* istih aktera. Najveći je izazov za konstruktivističku teoriju odrediti u kojem trenutku i zbog kojih činova se percepcija drugog mijenja iz saveznika i obrnuto, ali i odrediti točne unutarnje mehanizme kojima država konstruira vlastiti identitet i interese. Unatoč tom izazovu, privlačnost konstruktivističkog pristupa (barem u Wendtovoj formulaciji) ostaje u pokušaju razbijanja determinizma racionalističkih autora, pri čemu se sudbina država u pogledu rata ili mira stavlja u ruke samih država, koje će ishode odrediti svojim djelovanjem.

Literatura

1. Axelrod, Robert. 1984. *The Evolution of Cooperation*. Basic Books.
2. Bealey, Frank i Johnson, Allan. 1999. *The Blackwell Dictionary of Political Science: A Users Guide to Its Terms*. Oxford: Blackwell Publishing Limited.
3. Bolotin, David. 1987. Thucydides. U: *History of Political Philosophy*, ur. Strauss, Leo i Cropsey, Joseph, 10, The University of Chicago Press, 1987.
4. Burchill, Scott i Linklater, Andrew. 2013. Introduction. U: *Theories of Intentional Relations*, ur. Burchill, Scott et al., 1–31, Basingstoke: Palgrave MacMillan.
5. Carr, Edward Hallett. 1946. *The Twenty Years Crisis 1919–1939. An Introduction into the Study of International Relations*. London: The MacMillan Press LTD.
6. Donnelly, Jack. 2005. Realism. U: *Theories of International Relations*, ur. Burchill, Scott, 30, New York: Palgrave MacMillan.
7. Fierke, Karin M. 2007. Constructivism. U: *International Relations, Discipline and Diversity*, drugo izdanje, ur. Dunne, Tim et al., 178–179, Oxford University Press, 2010.
8. Fox, William T. R. 1959. Foreword. U: *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, ur. Waltz, Kenneth, XIII, New York: Columbia University Press, 2001.
9. Gilpin, Robert. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
10. Hobbes, Thomas. 1998. *Leviathan*. Oxford World's Classics.
11. Kagan, Donald. 1995. *The Origins of War and the Preservation of Peace*. New York: Anchor Books.
12. Kegley, Charles W. 1993. The Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities. *International Studies Quarterly*, 37: 131–46.
13. Kegley, Charles W. 1995. The Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction. U: *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ur. Kegley, Charles W., New York: St Martin's Press.
14. Keohane, Robert O. 1984. *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press.
15. Machiavelli, Niccolo. 2005. *The Prince*. Oxford World's Classics.
16. Merscheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton and Company.
17. Morgenthau, Hans. 1948. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
18. Moseley, Alexander. 2010. The Philosophy of War. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/war/>. 25. veljače 2013.
19. Orend, Brian. 2005. War. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/war/>. 25. veljače 2013.
20. Thucydides. 2008. *The Peloponnesian War*. Oxford World's Classics.
21. Walt, Stephen. 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca, London: Cornell University Press.
22. Waltz, Kenneth. 1977. *Theories of International Politics*. Reading: Addison Wesley Publishing Company.
23. Waltz, Kenneth. 2001. *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
24. Weber, Cynthia. 2005. *International Relations Theory. A Critical Introduction*. London, New York: Routledge.
25. Wendt, Alexander. 1992. Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46 (2): 391–425.

26. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
27. Williams, Paul. D. 2008. *War. U: Security Studies. An Introduction*, ur. Williams, P. D., London, New York: Routledge.

War in international relations theories - a short review of three theories

Abstract

The text deals with the causes of wars in the context of popular theories of international relations. With that goal we first define the concept of war, after which we consider liberal and realist explanations of the causes of war, mostly relying on the classic work of Kenneth Waltz *Man, the State, and War*, in which he offers an tri-level explanation of these causes: the individual, the state, the state system (international system). Finally, (neo)realist and (neo)liberal explanations are contrasted to the constructivist theory of international relations, as it was formulated by Alexander Wendt in his paper *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*.

Key Words: war, realism, liberalism, constructivism